

Лариса Саракун
к. філос. н.,
доцент кафедри філософії
Національного університету харчових технологій

КОСМОПОЛІТИЧНА / НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗОВАНОЇ СУЧАСНОСТІ

Лариса Саракун. Космополитическая/национальная идентичность в контексте глобализированной современности

В статье осуществляется теоретический анализ феномена космополитизма. Исследуется проблематика национальной и космополитической идентичности, перспективы их развития в контексте глобализированной современности. Рассматриваются принципы взаимодействия космополитической и национальной идентичности.

Ключевые слова: космополитизм, космополитическая идентичность, национальная идентичность, культура.

Космополітизм — багатогранне явище, яке несвідомо присутнє у різних сферах суспільного життя. Переселившись у реальність, космополітизм став життєво важливою темою. Дослідники визначають його як різновид світогляду, який несе переважно негативне навантаження, бо відкидає ідею існування людства як поліетнічної і багатонаціональної цілісності та стоїть на позиціях перетворення його в щось невиразне і одноманітне. У його основі лежить культ абстрактної людини, «громадянина світу» — це можливість бути жителем певної місцевості й одночасно належати до універсального світу.

Сьогодні поступово стираються кордони між країнами, переосмислюються поняття «громадянства» і «держави». Послаблюються зв'язки громадян з національними державами, а європейське співтовариство поступово, але впевнено перетворюється на космополітичне суспільство зі спільним європейським громадянством. Про це переконливо свідчить текст Договору про Європейський Союз, де зазначено, що будь-який громадянин країни-члена ЄС є одночасно громадянином Союзу. Офіційно вже єдина «Велика Європа» починає активно формувати у населення загальноєвропейську наднаціональну свідомість та ідентичність. Процес розвитку та розширення Єдиної Європи вже не зупинити. Очевидно, що питання космополітизму, що засноване на ідеї формування «світового громадянства», набуває сьогодні нової актуальності.

Поширення космополітичних ідей, на нашу думку, пов'язано, перш за все, з актуалізацією процесів інтеграції та економічної глобалізації; посилення ролі транснаціональних корпорацій на світовій арені, які ліквідують границі між окремими національними державами; формування інформаційного суспільства; збільшення кількості міжнародних структур; зростання рівня міграції; розвиток міжнародних правових інсти-

тутів і утвердження концепції міжнародної правової суб'єктності; вплив масової культури.

Таким чином, поширення космополітичних ідей у сучасному світі актуалізується процесами культурної глобалізації, яка впливає на долю країн усього світу. Глобалізація нівелює цінності національних культур, є носієм цінностей маскульту, сприяє виникненню монокультурного світу, руйнує базові основи національних культур, формує тип людини з космополітичним мисленням, що нігілістично відноситься до цінностей власної культури, тобто «громадянина світу» для якого національне не є атрибутом сакральності. Однак, глобалізація несе негативний вплив і на соціокультурні процеси в країнах, що є «членами глобального клубу». Перед ними сьогодні у повній мірі стоять проблеми зміни етнічного складу населення у зв'язку з масовим припливом іммігрантів, зростання національної напруженості та безробіття. Ці проблеми хвилюють істеблішмент США (де вже сьогодні 40 % південних штатів говорять іспанською мовою), політиків Великобританії, ділових людей Франції, бізнесменів і депутатів бундестагу ФРН, країн, в яких конфлікти на національному ґрунті набули перманентного характеру і стали елементом способу життя¹.

Під впливом глобалізованого виробництва та споживання культурних продуктів світова культура перестає бути теоретичною абстракцією і набуває характеру емпіричної реальності — новий рівень цілісності культури. Культурна глобалізація надзвичайно проблематизує буття національних культур, продукуючи суперечливі процеси їх розвитку та збереження. На ідеологічному рівні це знаходить вияв у альтернативних стратегіях космополітизму, що дотримується принципу культурної уніфікації та нівелювання культурних відмінностей, і мультикультуралізму, у якому знайдуть своє місце різні культури.

Культура є тим загальним, яке існує не інакше, як у діяльності та кризь діяльність індивідів, у їх способі буття. Як загальне, так і одиначне є лише різними сторонами реального процесу самовизначення індивідів серед собі подібних. Таким чином, культура є передумовою свободи людини, свободи як змістовного буття. Через символи культури відбуваються не-символічні об'єднання індивідів у спільноти. Буття в культурі не є виключно раціональним існуванням. Воно включає в себе також і невідрефлексовані складові людського буття. Цей парадокс виявляється в тому, що пізнати культуру неможливо, не виходячи за її межі, особливо, коли мова йде про граничні основи людського існування. З іншого боку, через символічний характер культури та її невідрефлексовані складові так

¹ Шендрік А. И. Национально-культурная идентичность как проблема современной культурологии / А.И. Шендрік // [отв. ред. Н. А. Хренов]; Науч. совет РАН «История мировой культуры». — М.: Наука, 2007. — С.121.

само неможливо зрозуміти її символи, які не входять у щоденну емпіричну спадкоємність спільноти. Ця обставина вимагає не засуджувати, а визнавати культури. У взаємному визнанні культур і полягає нова раціональність, завдяки тому, що культура набуває нового статусу.

Сьогодні, як ніколи, людина здатна протиставити себе культурі, зробити власну культуру предметом саморефлексії. Така можливість з'явилася, коли людина почала жити на межі національних культур. Незважаючи на те, що зміни в культурному бутті відбуваються постійно, локальні ідентичності, якою є і національна, весь час відтворюються. Їх руйнування якщо й існує, то реалізується в останню чергу — тоді, коли всі інші ідентичності вже розпалися. В умовах культурної глобалізації, світовий розвиток прямує до більшої інтеграції, ця істина має велике значення. Але разом з цим глобалізація різко актуалізує проблему національної ідентичності¹.

Криза в культурі, яка нині існує, призводить до розшарування колективних форм ідентифікації індивідів, проявляється в неузгодженості та суперечностях між її складовими. Культурна диференціація включає в себе тенденцію до інтеграції, до синтезу складових у новій органічній цілості. У цьому контексті процес глобалізації постає не як культурна уніфікація, а як реструктуризація світового цілого і його складових частин — національних організмів. Однак характер цих змін не несе загрозу державному суверенітету країн.

Глобалізація штучно гомогенізує суспільство, нівелюючи різноманітність окремих національних культур. Саме тому з'явилася потреба у відновленні рівноваги між єдністю і різноманітністю існуючих культур. Суспільство вимагає абсолютно нової ідеї, яка б не заперечувала, а пристосовувалася до соціально-політичних реалій, яка б в суспільстві без кордонів могла б зберегти і забезпечити співіснування різних культур. Проте, сьогодні реалії ще не знайшли свого висвітлення в рамках певної політичної ідеології.

Фактично сьогодні будь-яка людина вчиться мислити і діяти як космополіт. Поглиблення міжнародних зв'язків, глобалізаційні та інтеграційні процеси, розвиток кіберпростору стирають межі локального і глобального. Особливо важливим виступає той факт, що саме глобалізація відкрила феномен локального. Так само і космополітизація, адже саме через неї відкриваються особливості національного. Космополітична ідентичність розкривається через побудову нового способу життя та раціональності, яка включає знаковість іншого².

¹ Шендрик А. И. Национально-культурная идентичность как проблема современной культурологии / А.И. Шендрик // [отв. ред. Н. А. Хренов]; Науч. совет РАН «История мировой культуры». — М.: Наука, 2007. — С. 121.

² Там само... — С. 120—142.

Космополітизм спростовує ідею про те, що солідарність концептуальна виключно в межах національної держави. У космополітизмі розкривається постнаціональність, транснаціональність і глобальність. Аналогічний підхід знаходимо в соціології, яка зазначає про неготовність і нездатність національного товариства відповідати вимогам і ризикам глобалізованої сучасності. Під впливом сучасних тенденцій національне втрачає свої первинні риси і значення, і вимагає свого нового усвідомлення. На відміну від традиційної ідентичності, космополітична ідентичність акцентує не на відмінності (яка не скасовується), а на способах взаємодії відмінностей — принципах не виключення, а включення.

Космополітична і національна ідентичності часто розглядаються як два непримиренні явища суспільства. На сучасному етапі протистояння між ними не нівелюється, а набуває нових форм. Сьогодні наукове філософське співтовариство активно опрацьовує ідеї синергетики, тоталогії, в яких домінуючою є думка про глибинний взаємозв'язок структурних компонентів соціальної системи. Кожен компонент є цілісним утворенням, і в той же час система еволюціонує як Єдина, що забезпечує внутрішній зв'язок їх складових частин. Проектуючи вказану тенденцію на проблему національної і космополітичної ідентичності, можемо сказати, що вирішення її лежить не в площині руйнування структури (національного), а у повноцінній і продуктивній комунікації та співробітництві між соціальними групами, етносами, націями, державами і культурно цивілізаційними структурами.

Набуття космополітичної ідентичності — це особистий вибір. У цьому аспекті вона відрізняється від національної ідентичності, яку більшість індивідів відчують з народження і до якої їх соціалізували в межах національної культури. На думку М. Гібернау, космополітична ідентичність спонукає до критичного ставлення до некосмополітичних принципів, присутніх у національних культурах, а також до зобов'язання змінити їх. Це не зумовлює ні відмови від національної ідентичності, ні від прямого засудження якоїсь конкретної культури, а означає готовність змінити її зсередини. Космополітизм — це не синонім зречення всього національного, навпаки, він спирається на ряд етичних принципів, здатних жити політичну діяльність заради насичення національної та інших форм культури космополітичним світоглядом¹.

Апологети національної і космополітичної ідентичності часто намагаються надати протилежній стороні негативну оцінку, яка жодним чином не сприяє продуктивному діалогу. Це питання настільки конфліктне, що частина дослідників нама-

---

¹ Гібернау М. Ідентичність націй // Монтсеррат Гібернау. — К. : Темпора, 2012. — С. 225.

гається вирішити його шляхом самоусунення від проблеми. Однак така втеча не може сприяти вирішенню численних між-національних конфліктів сучасного світу.

Космополітична тенденція проявляється як внутрішня вимога, як потреба національних спільнот у взаємному зближенні. Сучасна форма космополітизму уособлює вищий щабель розвитку національної ідеї народу, інтереси якого виходять за межі своєї етнічної території. Космополітичний світогляд тільки на словах заперечує національність, а насправді стверджує національність пануючу. Він виростає з національного, а тому є не стільки загальнолюдським, скільки національним витвором. Глибокий екзистенціальний характер національного виявляється в тому, що всі космополіти мають національне обличчя, навіть якщо вони цього не усвідомлюють. Тому національне слід визнати органічною складовою частиною загальнолюдського. Визнання національної ідентичності є визнанням власної суспільної сутності. З екзистенції виростає національна ідея. У ній реалізується свідомість національної ідентичності, яка трансформується в спонукання до громадських дій, до праці на загальне благо, на благо нації. Сповідування членами національної спільноти національної ідеї є показником згуртованості цієї спільноти, усвідомлення нею своєї колективної сили. Відсутність — свідчить про «ерозію» громадськості, розпаду її духовного ядра здатного консолідувати суспільство.

Хоча головні компоненти національної ідентичності (культура, мова, національні символи, герої, традиції та способи життя) індивіди засвоюють і емоційно сприймають, аналогічний процес, пов'язаний з космополітичною ідентичністю поки що не відбувається. Така космополітична ідентичність могла б з'явитися тільки в суспільствах, наділених складними телекомунікаціями та мережами інформаційних технологій, які створюють можливості миттєвої взаємодії між народами світу.

Світове поширення космополітичних принципів (зокрема доступу до достатніх ресурсів) необхідна умова появи космополітичної ідентичності. Поки людство розділене глибокими соціальними, політичними та економічними розколами, які існують нині, неможливо передбачити формування космополітичної ідентичності за межами привілейованої еліти. Механізми космополітичного представництва у сфері політики, а також інституції та політична культура, що пов'язані з ними, залишаються здебільшого невизначеними. Можливо, виникнення космополітичної ідентичності згодом буде сприяти створенню космополітичних інституцій з законодавчими, виконавчими та судовими повноваженнями. Таке рішення залежить від питань, як зробити сумісними системи цінностей конкретних національних культур і адаптувати їх до умов космополітичних принципів. Сьогодні не тільки національні та локальні інтереси, а й міжнародні та транснаціональні беруть

гору над спільними інтересами всього людства і тільки іноді визначають якийсь загальний глобальний інтерес. Космополітична ідентичність закликатиме до спільної мови задля сприяння спілкуванню і порозумінню між громадянами світу. Навіть якщо англійською мовою розмовляє значна частина населення світу, вона ще жодним чином не стала *lingua franca* на глобальному рівні. Неможливо створити спільне чуття ідентичності серед людей, які не розуміють один одного¹.

Загальна національна ідентичність полегшує взаєморозуміння між людьми, що належать до однієї нації, і сприяє розвитку й зміцненню демократичної держави. Важко передбачити, як таку функцію можна було б здійснювати на космополітичному рівні. Оскільки демократія функціонує найкраще тоді, коли існує якийсь тип спільної ідентичності, яка долає конфліктні інтереси.

Таким чином, на початку нового тисячоліття ідентичність націй зберігає свою силу і править як могутній чинник політичної мобілізації. Але нині національна ідентичність відрізняється від цієї ж ідентичності в інші періоди часу, тому що в епоху глобалізації вона одночасно і міцніша, завдяки ефективним стратегіям побудови нації, і більш відкрита чужим впливам, які неможливо контролювати й не пускати в національний простір. На даний час національну ідентичність ставить під сумнів поширення космополітизму як доктрини, спрямованої на те, щоб замінити вірність національним цінностям почуттям світового громадянства.

Космополітизм орієнтується на світ і вважає любов до націй за перешкоду на шляху визнання свободи і рівності для всіх. Космополіти часто нехтують роллю національної держави, яка надає права людині на своїй території, і недооцінюють роль національної ідентичності, яка забезпечує почуття солідарності й спільної мети. На наш погляд, дотримання космополітичної позиції не означає відречення від національної ідентичності, це скоріше додавання до неї космополітичного пласта. Адже, активно підтримуючи принципи свободи і рівності для всіх, національна ідентичність могла б бути сумісною з космополітизмом, оскільки він має потенціал зміцнювати національну ідентичність і культуру, активно сприяючи різним способам «буття у світі» і поважає їх.

Національна ідентичність і сьогодні, в умовах глобалізації, сильна і, напевно, надалі зміцнюватиметься, особливо коли нації опиняться перед новим тиском, спрямованим на пристосування до альтернативних форм ідентичності та співіснування з ними і в той же час будуть змушені активно сприяти збереженню та утвердженню своїх культур. Можна передбачити

---

¹ Гібернау М. Ідентичність націй // Монтсеррат Гібернау. — К.: Темпора, 2012. — С. 230.

реакцію проти мультикультуралізму в Європі і США, що призведе до обмеженої підтримки полікультурності.

Космополітизм і космополітична ідентичність не стануть безумовною цінністю і єдиними регуляторами суспільних відносин, навіть коли світ за основними соціально-економічними параметрами сформується як єдина система. Іншими словами, сучасній людині доводиться жити одночасно в умовах не тільки глобально, а й локально влаштованого світу з його різноманіттям культур. Звідси, хоча людство і розвивається в напрямку глобальної цивілізації, майбутній «Космополіс» за необхідністю залишатиметься культурно різноманітним і гетерогенним. І цілком очевидно, що сприйнятливість космополітичних ідей, їх поширення буде знаходитися в прямій залежності від рівня розвитку громадянського суспільства у світовому масштабі, на шляху до якого робляться тільки перші кроки.

Світовій спільноті ще належить створити відповідну систему управління світовим господарством, на що практично не доводиться розраховувати, якщо відмовитися від спроби побудови глобального громадянського суспільства та глобальної демократії. Певні результати на цьому шляху вже проглядаються. Так, ми об'єктивно стаємо громадянами світу, коли, наприклад, проявляємо стурбованість екологічними проблемами світового океану або зміною клімату на планеті, коли визначаємо своє ставлення до напруженої ситуації в Сирії. Ми також поводимо себе як громадяни світу, коли керуємося загальноприйнятими нормами поведінки за межами своєї країни. Фактично ми вже живемо в глобальному світі й продовжуємо сперечатися про космополітизм, який так чи інакше присутній у нас.

Дослідник У. Бек зазначає: «я сумніваюся, що космополітичні суспільства є менш етнічними або історичними, ніж національні»¹. Адже, в основі космополітизму може лежати не стільки відсутність патріотизму, зневага національних цінностей або небажання слідувати традиціям, скільки прагнення уникнути державно-політичних обмежень, наприклад, вільно обирати країну проживання або лояльне і толерантне ставлення до різноманітності культур.

Отже, потрібно звільнити поняття «космополітична ідентичність» від наділення його суто негативним змістом і визнати, що космополітизм зовсім не припускає відмови від національного, як і прихильність до загальнолюдських інтересів не виключає патріотизму. Питання лише в правильній розстановці акцентів. Тому, космополіт — це не той, хто позбавлений своєї

¹ Бек У. Космополитическое мировоззрение / Ульрих Бек. — М. : Центр исследований постиндустриального общества, 2008. — С. 2—3.

батьківщини, а той, хто свій обов'язок перед батьківщиною поєднує з інтересами світової спільноти. Розраховувати, що всі люди, навіть у віддаленій перспективі, стануть займати саме таку позицію, було б безглуздо. Однак без трансформації суспільної свідомості в цьому напрямку в людства просто не буде благополучного майбутнього.

Larysa Sarakun, PhD in Philosophy, Docent at Department of Philosophy of the National University of Food Technologies

COSMOPOLITAN VS. NATIONAL IDENTITY IN THE CONTEXT OF GLOBALISED MODERNITY

In this paper, the theoretical analysis of the phenomenon of cosmopolitanism that unconsciously present in different areas of public life is performed. As a kind of cosmopolitanism outlook is predominantly negative stress, rejected the idea because the existence of mankind as a multicultural and multinational integrity. Today, with gradually erased boundaries between countries, the concepts of "citizenship" and "state" are reinterpreted. Question of cosmopolitanism that is based on the idea of forming a "world citizenship" acquires a new relevance.

Distribution of cosmopolitan ideas is associated with updating processes of integration and globalization, strengthening of the role of transnational corporations in the world. Globalization artificially homogenized society, leveling the variety of individual national cultures. That's why there was a need to study the problems of national and cosmopolitan identity, their development prospects in the context of globalized modernity. In the article the principles of cooperation between cosmopolitan and national identity are examined.

Cosmopolitanism is focused on the world and finds the love of Nations as obstacle to recognition of freedom and equality for all. In our view, compliance with cosmopolitan position does not mean abdication of national identity, but rather adding to it a cosmopolitan reservoir. Actively supporting the principles of freedom and equality for all, national identity would be compatible with cosmopolitanism, as it has the potential to strengthen national identity and culture, actively promoting different ways of "being in the world" and respecting them.

National identity is strengthened in a globalized world. Cosmopolitanism and cosmopolitan identity will not be an absolute value and a single regulator of social relations, even if the world is formed as a single system by major socio-economic parameters.

Key words: cosmopolitanism, globalization, cosmopolitan identity, national identity and culture.

References

1. Bauman Z. *The Individualized Society* [Russian edition: Bauman Z. Individualizirovannoe obshchestvo / Z. Bauman. — M.: Logos, 2002. — 326 s.]
2. Beck U. *Cosmopolitan Vision*. [Russian edition: Bek U. Kosmopoliticheskoe mirovozzrenie / Ul'rih Bek. — M.: Centr issledovaniy postindustrial'nogo obshchestva, 2008. — 336 s.]
3. Brjushinkin V. N. *Osobennosti issledovanija identichnosti: subjektivnost' i identichnost'* [Peculiarities of the research of identity: subjectivity and identity]: kollekt. monografija / V.N. Brjushinkin. — ed. by A. V. Mihajlovskij Nac. issled. un-t «Vysshaja shkola jekonomiki». — Moscow: Izd. dom Vyshej shkoly jekonomiki, 2012. — P. 261—272. [In Russian]

4. Bystryts'kyy Ye. *Natsional'na identychnist' i hromadyans'ke suspil'stvo* [National Identity and Civil Society] Ye. Bystryts'kyy, S. Proleyev, O. Bilyy, S. Loznytsya, R. Zymovets', R. Kobets'. — Kyiv: DUKh i LITERA, 2015. — 452 p. [In Ukrainian]

5. Gobozov I.A. *Gosudarstvo i nacional'naja identichnost': Globalizacija ili internacionalizacija?* [State and National Identity: Globalization or internationalization?] — Moscow: Knizhnyj dom «LIBROKOM», 2013. — 200 p. [In Russian]

6. *Grazhdanskaja, jetniceskaja i regional'naja identichnost': vchera, segodnja, zavtra* / ruk. proekta i otv. red. L. M. Drobizheva. [Civil, ethnic and regional identity: yesterday, today, tomorrow. Ed. by L. Drobizheva] — Moscow: Rossijskaja politicheskaja jenciklopedija, 2013. — 485 p. [In Russian]

7. Guibernau M. *The Identity of Nations* [Ukrainian edition: Hibernau M. Identychnist' natsiy / Mont-serrat Hibernau. — K.: Tempora, 2012. — 304 s.]

8. Ionov I. I. *Civilizacionnaja samoidentifikacija kak forma istoričeskogo soznanija* [Civilizational self-identification as a form of historical consciousness] at: *Iskusstvo i civilizacionnaja identichnost'* otv. red. N.A. Hrenov [Art and civilizational identity. Ed. N. Hrenov]; Nauch. sovet RAN «Istorija mirovoj kul'tury». — Moscow: Nauka, 2007. — P.168—187. [In Russian]

9. *Iskusstvo i civilizacionnaja identichnost'* otv. red. N.A. Hrenov [Art and civilizational identity. Ed. N. Hrenov]; Nauch. sovet RAN «Istorija mirovoj kul'tury». — Moscow: Nauka, 2007. — 603 p. [In Russian]

10. *Jetniceskie i regional'nye konflikty v Evrazii: v 3 kn.: [Ethnic and regional conflicts in Eurasia: In 3 Volumes] Vol. 3 Mezhdunarodnyj opyt razreshenija jetniceskih konfliktov* / Obshh. red. B. Koppiters. Je. Remakl', A. Zverev. [International experience in resolving of ethnic conflicts ed. by B. Koppiters. Je. Remakl', A. Zverev] — Moscow: Izdatel'stvo «Ves' Mir», 1997. — 304 p. [In Russian]

11. Minenkov G. *Kosmopolitizm i kosmopoliticheskaja identichnost'* [Cosmopolitanism and cosmopolitan identity] // Tezisy doklada «Kosmopolitizm i kosmopoliticheskaja identichnost': praktiki interpretacij». Minsk. 11 marta 2007. — P. 172—175. [In Russian]

12. *Nacional'naja ideja: strany, narody, socium:* [monografija] / Ju.S. Oganis'jan (otv. red.) [National Idea: the country, the people, the society. Ed by Ju.S. Oganis'jan]; RAN. Institut sociologii. — Moscow: Nauka, 2007. — 421 p. [In Russian]

13. *Nacional'no-grazhdanskije identichnosti i tolerantnost'. Opyt Rossii i Ukrainy v period transformacii* [National civic identity and tolerance. The experience of Russia and Ukraine in the period of transformation]/ E.I. Golovaha, L. Drobizheva, K.L. Arutjunova i dr.; L. Drobizheva, E. Golovaha (ed.); Institut sociologii NAN Ukrainy, Institut sociologii RAN. — Kyiv: Foliant, 2007. — 279 p. [In Russian]

14. *Nacional'noe samozoznanie narodov stran SNG i Baltii: rol' obshhin kul'turnih osnov* [National consciousness of the peoples of the CIS and Baltic countries: the role of community cultural foundations]: po materialam Vsemir. dnja filos. «Filosofija v dialoge kul'tur», 16 — 19 nojabrja 2009 g. / In-t filos. RAN; [red. kol.: akad. RAN Gusejnov A.A. i dr.]. — Moscow: Progres-Tradicija, 2010. — 214 p. [In Russian]

15. Shendrik A.I. *Nacional'no-kul'turnaja identichnost' kak problema sovremennoj kul'turologii* [National and cultural identity as a problem of

contemporary culture studies]; Nauch. sovet RAN «Istorija mirovoj kul'tury». — Moscow: Nauka, 2007. — P. 120—142. [In Russian]

16. Shul'ha M. *Marhinal'nist' yak kryza identychnosti* [Marginality as crisis of identity] // *Sotsiologiya: teoriya, metodyka, marketynh*. — 2000. — № 3. — P. 166—170. [In Ukrainian]

17. Sokolov K.B. *Nacional'naja identychnost' v kontekste sistemnogo podhoda* [National identity in the context of a system approach] at: *Sistemnye issledovanija kul'tury. 2008* / pod red. G. V. Ivanchenko, V. S. Zhidkov. [System studies of culture. 2008 ed. by G. Ivanchenko, V. Zhidkov]. — Sankt-Peterburg: Aletejja, 2009. — 604 p. [In Russian]

18. Voronina N.I. *Identychnost' i tolerantnost' v mnogoukladnosti rossijskoj kul'tury* [Identity and tolerance in polimodality of Russian culture] / N. I. Voronina at: *Tolerantnost' v kul'ture i process globalizacii* [Tolerance in the culture and the process of globalization]. — Moscow, Gumanitarij, 2010. — P. 389—435. [In Russian]

Стаття надійшла 12.09.2015